

УДК 811.111'27'22

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ VS УСНЕ МОВЛЕННЯ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Макарук Л.Л., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано специфіку усного та писемного мовлення. Звернено увагу на еволюцію усної й писемної форм інтеракції. Окреслено диференційні ознаки усної та писемної форм мовлення. Зосереджено увагу на перевагах і недоліках ключових способів спілкування. Схарактеризовано новітні засоби й типи спілкування. Обґрунтовано особливості англійської комунікації з огляду на розширення спектра засобів та появу нових форм спілкування, які з'явилися завдяки розвитку інформаційних технологій.

Ключові слова: усний, писемний, форма мови, семиотичні ресурси, писемність.

В статье проанализирована специфика устной и письменной речи. Обращено внимание на эволюцию устной и письменной форм интеракции. Очерчены отличительные черты устной и письменной форм общения. Обращено внимание на преимущества и недостатки ключевых способов общения. Охарактеризованы новейшие средства и типы общения. Обоснованы особенности англоязычной коммуникации с учетом расширения спектра средств и появления новых форм общения, которые появились благодаря развитию информационных технологий.

Ключевые слова: устный, письменный, форма языка, семиотические ресурсы, письменность.

Makaruk L.L. WRITTEN SPEECH VS ORAL SPEECH: ANTHROPOLOGICAL OVERVIEW

In this article the specific features of oral and written speech have been analyzed. Attention has been given to the evolution of oral and written interaction. Distinctive features of oral and written forms of speech have been described. Attention has been focused on the advantages and disadvantages of key communication forms and means. The latest patterns and types of communication have been described. Their advantages and disadvantages have been substantiated. The peculiarities of English-language communication have been studied in terms of the expansion of the spectrum of means and the emergence of new forms of communication that have appeared due to the rapid development of information technologies.

Key words: oral, written, form of language, semiotic resources, writing.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших винаходів людства вважають писемність, попередником якої є альтернативна форма мови – усна. Генезис усного й писемного мовлення – невід’ємний атрибут еволюції людства. Становлення та формування людини як представника певної етнічної групи, її культурних і духовних цінностей, уподобань та інтересів відбувалося завдяки задоволенню її потреб, які водночас змушували її як особистість до пошуку найбільш оптимальних варіантів інтеракції, які необхідно було віднайти в кожній конкретній ситуації. Долаючи щоденні перешкоди, борючись за виживання в екстремальних ситуаціях, утверджуючи себе в досить нелегких умовах, їй також доводилося замислюватись над тим, яким чином можна було б зафіксувати інформацію.

Удосконалюючи себе, формуючи власне «я», свій індивідуальний світ, люди, як свідчить антропологічний екскурс, мимоволі, а подекуди й цілеспрямовано формували підвалини для винайдення писемності, яка, як відомо, вважається вторинною щодо усної. Розуміючи насамперед необхідність письма та навряд чи усвідомлюючи його гіперважливість, людство змогло зберегти особливо

вагомий винахід та навчитись передавати свої здобутки від покоління до покоління.

Закономірно, що з плином часу не все дійшло до наших днів. Частину накопиченого було втрачено й відновити не вдалося, тому дещо досі залишається для нас загадкою. Навряд чи палеонтологам та антропологам вдасться коли-небудь розкрити всі таємниці минулого. Усе ж деякі дослідники й нині не втрачають надії, намагаючись дешифрувати стародавні писемні пам’ятки, відкрити завісу недоступних широкому загалу секретів, які криють у собі тисячолітні ребуси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних розвідках писемній та усній формам мови вітчизняні й зарубіжні дослідники приділяли багато уваги. Значна їх частина припадає на кінець першої – початок другої половини ХХ ст. Найбільш вагомі доробки представлені в роботах Т. Амірової [1], Й. Вахека [2], О. Волкова [4], І. Гельба [5], Л. Зіндера [6], Т. Ніколаєвої [7], І. Ситдикової [9], В. Солнцева [10], D. Crystal [11]. У них ґрунтовно розкрито ключові етапи розвитку писемності, схарактеризовано їх переваги й недоліки. Різні вектори аналізу писемних знаків задекларовані в розвідках із

графічної лінгвістики, палеографії, графіки, графології, криміналістичної лінгвістики, лінгвосеміотики. Останнє десятиліття дало значний поштовх розвою новітніх галузей мовознавства, а саме мультимодальної лінгвістики, візуальної лінгвістики, візуальної комунікації, графічної лінгвістики, паралінгвістики, комп'ютерної паралінгвістики, невербальної комунікації, невербальної семіотики, соціальної семіотики, когнітивної семіотики, медіалінгвістики та інтернет-лінгвістики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні еволюції писемної та усної форм спілкування. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання:

- окреслити диференційні ознаки усного й писемного мовлення;
- охарактеризувати інноваційні комунікативні ресурси;
- висвітлити переваги та недоліки усної й писемної форм мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. І. Бодуен де Куртене вперше в лінгвістиці проводить чітку диференціацію між усною та писемною формами спілкування, іменуючи їх вимовно-слуховою мовною діяльністю та писемно-зоровою мовною діяльністю. Дослідник вважав, що вимовно-слухова мовна діяльність може виникати й мислитись зовсім незалежно від писемно-зорової, остання ж має зміст та осмислюється лише у зв'язку з вимовно-слуховою [2, с. 219]. Підтримуючи підхід І. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюр зазначав, що мова та письмо – це дві відмінні системи знаків; єдине призначення другої з них – зображати першу [8, с. 37]. Висловлюючи певні міркування щодо обох форм, лінгвіст наголошує на тому, що історично склалось так, що писемну форму вважають важливішою, ніж усну. Цікавим і вартим уваги вважаємо твердження вченого щодо того, що написане слово так тісно сплітається зі словом усним, чийм зображенням воно є, що врешті-решт привласнює собі головну роль. І тоді ми починаємо надавати зображенню звукового знака стільки ж уваги (ба навіть більше), ніж самому цьому знаку. Це все одно, що твердити, ніби для знайомства з людиною краще побачити її фотографію, ніж обличчя [8, с. 37–38]. Проводячи певні паралелі між усним і писемним мовленням, Ф. де Сосюр замислюється над тим, чим саме зумовлений такий, за його словами, «престиж письма», та пропонує власні міркування із цього приводу:

1) графічне зображення слів вражає нас як щось незмінне та стале, більш придатне, ніж звук, щоб забезпечувати єдність мови в часі;

2) у багатьох людей зорові враження чіткіші й триваліші, ніж слухові, що й пояснює їх перевагу; у підсумку графічний образ затуляє собою звук;

3) літературна мова ще більше підносить незаслужене значення письма. Вона має свої словники й граматики; саме за книжкою та через книжку викладають у школі; мова зазнає при цьому кодифікації, а сам кодекс постає як сукупність письмових правил, підпорядкованих чітко окресленому вжитку (узусу) – орфографії. Усе це надає письму першорядного значення. Із часом забувають, що говорити навчаються раніше, ніж писати, і природне співвідношення виявляється перевертеним;

4) коли виникає розбіжність між мовою та орфографією, то навряд чи хтось, крім лінгвіста, може усунути цю суперечність; однак оскільки лінгвіста не визнають за авторитет, перевага надається майже неминуче письму, адже спиратись на нього набагато легше. Тим самим письмо привласнює собі важливу роль, на яку не має права [8].

На думку О. Волкова, ключові відмінності між усним і писемним мовленням є такими:

- письмо – це неповне, неточне відображення звукової мови; воно не впливає на усне мовлення, однак змінюється або повинне вдосконалюватися залежно від мови;
- писемне та усне мовлення є маніфестацією ідеальної системи, їх об'єднують спільні структурні властивості;
- письмо – це вторинний засіб спілкування щодо усного [4].

Й. Вахек вважає, що писемна мова – це система знаків, які можуть бути реалізовані графічно та функція яких – відповідати цьому стимулу (як правило, такому, що не потребує миттєвої реакції) статичним чином (способом), тобто відповідь повинна бути стійкою (належним чином зберігатись у часі), забезпечуючи при цьому як повне розуміння, так і чітке відображення переданих фактів, а також підкреслюючи логічну сторону цих фактів. Усна мова – це система знаків, які можуть проявлятися акустично та функція яких – відповідати цьому стимулу (як правило, такому, що потребує миттєвої реакції) динамічним чином, тобто відповідь повинна бути швидкою, закінченою та підкреслювати як емоційну, так і змістову сторону фактів, які нас цікавлять [2, с. 535].

Й. Вахек зосереджує увагу на тому, що писемність як об'єкт тривалий час ігнорували. Роль і функції писемності зводились виключно до засобу, що здатний перевести усне висловлювання в писемну форму. Упродовж тисячоліть існувало чітке розмежування між усною та писемною формами мови. Друковану форму мови не відокремлювали від писемної, її ототожнювали з писемною. Й. Вахек одним із перших висунув твердження щодо того, що варто розмежовувати писемну форму мови та друковану.

Порівнюючи усну й друковану форми мови, Й. Вахек вважає, що найважливішими їх відмінностями є такі: двовимірний (іноді тривимірний) характер писемних висловлювань та одновимірний характер усних висловлювань; незалежність писемних висловлювань від часу та нерозривний зв'язок, що існує між часом та усними висловлюваннями [2, с. 536].

Розвідка Й. Вахека становить особливий інтерес для сучасних дослідників з огляду на те, що вчений одним із перших провів чітку диференціацію між рукописною, друкованою та усною формами мови. Ми згодні з ним, оскільки схилиємось до думки, що доцільно розмежовувати писемну рукописну форму мови та писемну друковану мову. Це можна пояснити тим, що можливості й принципи написання та друку цілком відмінні. Тому закономірно, що почерк вивчають у межах графології та юридичної лінгвістики. З різних причин він становить певний інтерес для фахівців багатьох сфер (психологів, криміналістів, лінгвістів), тоді як друковане письмо – окрема ніша в мовознавстві. Більше того, написане від руки та надруковане – це різні форми репрезентації усного висловлювання.

На нашу думку, сучасна англійська графіка – не просто оболонка, що має здатність перевести сказане усно в писемну форму, вона здатна передати тонкощі висловленого завдяки тому, що шрифт може «говорити». Ми підходимо цілком по-новому до можливостей шрифту та інших писемних (друкованих) семіотичних ресурсів. Корпус зібраного фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що сучасна писемна форма мови здатна на більше, ніж бути просто засобом збереження інформації. Саме таку роль їй відводили багато століть тому та для цього її створювали.

Чи існує певна залежність усного від писемного? Відповідь на це питання може бути і позитивною, і негативною. Звернемо увагу, наприклад, на шрифт. Існує, якщо той, хто читає, є мультимодально грамотним,

оскільки бачить і розуміє, усвідомлює прихований зміст, який криє в собі шрифт, значенням якого можна маніпулювати завдяки, наприклад, засічкам, ініціальним літерам. Значно більше можливостей має колір. Як відомо, він культурно маркований та може надавати повідомленню додаткових смислів.

Чи письмо незалежне від усного висловлювання? На нашу думку, ні. Насамперед це залежить від того, хто читає, як читає, а також яким чином реципієнт націлений на те, що читають і що хочуть у цьому побачити. Спростуємо усталене твердження щодо того, що, на відміну від усного висловлювання (з урахуванням, наприклад, темпу, тембру мовця), яке можуть супроводжувати жести, міміка, додаткові звукові ефекти тощо, писемне мовлення позбавлене цих можливостей.

З одного боку, це справді так. Однак написане (надруковане) здатне певною мірою уподібнюватися сказаному. Емоційний стан мовця можуть передати шрифт, додаткові паралінгвальні компоненти (наприклад, так звані англійські смайли, які можуть передавати як позитивні, так і негативні чи нетральні емоції комунікантів). І усне мовлення, і писемне може бути, так би мовити, нейтральним, тобто позбавленим додаткових відтінків чи смислів.

Звернемо увагу також на те, що в ХХ ст. дослідники неодноразово намагались провести чітку диференціацію між усним і писемним мовленням, встановлюючи їх диференційні ознаки. Ключовими відмінностями між усним та писемним мовленням можна вважати такі:

– усне мовлення має певні часові межі, оскільки зумовлене конкретною ситуацією, швидкоминуче та актуальне лише протягом короткого періоду часу; адресат зазвичай відомий, тоді як писемне також може бути зумовлене конкретною ситуацією, проте склад потенційної аудиторії може бути невідомим; реципієнт віддалений від продуцента (проте не завжди);

– з огляду на те, що усне мовлення в більшості випадків спонтанне, продуцент не має змоги заздалегідь обдумати все, що буде говорити, тоді як у писемному мовленні фактично завжди є змога це зробити, щоб належним чином представити те, що має потрапити до реципієнта (вибрати необхідні ресурси, змінити написане, додати або вилучити щось);

– усне мовлення – це своєрідний потік думок, який час від часу переривається паузами, додаткових ефектів надає темп і тембр

мовця; у писемній формі це забезпечується знаками пунктуації та поділом висловлювання на окремі абзаци;

– з огляду на те, що усне під час усної інтеракції співрозмовники бачать один одного, тому мають можливість ідентифікувати додатковий зміст завдяки міміці й жестам; у писемному мовленні таких модусів немає, якщо йдеться про письмові фрагменти, виконані виключно за допомогою традиційних слів із залученням знаків пунктуації та інших класичних семіотичних ресурсів.

Висловимо певні міркування щодо останнього окресленого нами критерію. У писемному мовленні нині існує нелімітований спектр засобів і способів, які дають змогу висловитися саме так, як цього бажає мовець. Тому цей принцип можна вважати частково релевантним.

Сучасне ХХІ ст. сприяло утвердженню кардинальних змін. Революційні інновації у сфері інформаційних технологій уможливили те, що ще десятки років тому здавалося цілком ірреальним. Традиційну дихотомію форм «усне мовлення – писемне мовлення» увиразнила (доповнила) третя – електронна (цифрова, або комп'ютерно-опосередкована), створивши трихотомію.

Орієнтовно 30 років тому можливим засобом усного зв'язку залишався стаціонарний телефон, який за потреби, проте часто з неабиякими труднощами, з'єднував адресата та адресанта в різних куточках чи то міста, чи то країни, чи то зарубіжжя. Це був фактично єдиний спосіб почути один одного, коли побачитись (зустрітись) з певних причин не вдавалося. Неабиякою популярністю користувалось також надсилання листів звичайною поштою. Це займало багато часу, якщо йшлося про великі відстані. Однак і такий спосіб інтеракції вважався неабияким благом. Досить швидким, проте лаконічним способом встановлення зв'язку можна вважати телеграми, які нині втратили свою актуальність.

Цей факт можна пояснити тим, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. внаслідок появи всесвітньої павутини та багатьох прикладних програм з'явилися нові програми й засоби зв'язку. Деякі з них не втратили своєї популярності й нині, інші ж відійшли в минуле. На зміну їм приходять нові, які часто вважаються кращими, ніж їх попередники.

ХХІ ст. впевнено диктує свої правила, і ми, сучасні користувачі, не можемо протистояти їм. Частково це можна пояснити тим фактом,

що саме ці програми та Інтернет уможливили революцію в писемному й усному спілкуванні. Окреслені доступні ресурси справедливо вважають старомодними, оскільки вони не в змозі надати комунікантам хоча б приблизно те, що дають змогу зробити сучасні. Так, Інтернет уможливив миттєву доставку електронних листів. Завдяки всесвітній павутині маємо змогу спілкуватися за допомогою низки програм (ICQ, Skype, Viber, WhatsApp, QIP, Telegram Messenger, Google Hangouts та багато інших), які останнім часом набули особливої популярності. Не можна залишити поза увагою також соціальні мережі (Facebook, Twitter, Tumblr, Google+ тощо). Не менш затребуваними є також так звані додатки – Instagram та Pinterest.

Як бачимо, саме в ХХІ ст. з'явилися нові можливості в спілкуванні. Вочевидь, кожна із цих програм має свої переваги й недоліки. Більшість однотипних програм мають однакові функції. Розробники цих продуктів постійно вдосконалюють їх. До ключових критеріїв, що пояснюють прихильність до них значної кількості користувачів у всьому світі, варто віднести швидкість обміну даними та можливості, які надають ці гіперпопулярні ресурси своїм користувачам.

Маючи якісний інтернет-зв'язок, можна бути користувачем однієї й тієї ж соціальної мережі, користуватись однією й тією ж програмою на будь-якому гаджеті (комп'ютері, телефоні, планшеті) – відстань між комунікантами ролі не грає. Відправлене в одному куточку світу повідомлення фактично миттєво потрапляє до іншого незалежно від того, як далеко чи близько один від одного вони перебувають. Цікавим і до певної міри незвичним є новий формат спілкування за допомогою зображень. Так звані «лайки» демонструють прихильність комунікантів до певного питання чи порушеної проблеми. Мовці також використовують англійські наклейки, смайли та всі інші доступні ресурси, які допомагають їм передати свої думки й почуття.

Крім цього, вони надсилають та отримують відео- й аудіозаписи. Більшість із цих ресурсів мають функцію, яка успішно поєднує усне спілкування з писемним. Спілкуючись зі співрозмовником усно, з увімкненою веб-камерою або без неї, адресант може також одночасно спілкуватись і письмо, супроводжуючи усні висловлювання письмовими коментарями. Як результат, обидві форми можуть тісно взаємодіяти. Усне мовлення може бути підкріплене додатковими жестами, мімікою

обличчя з одночасною репрезентацією внутрішнього світу комуніканта, який можна продемонструвати також у письмовій формі.

Така форма спілкування свідчить про кардинальні зміни, що відбулись і тривають у сфері комунікації в цифровому столітті. Відстань та час – проблеми, що нині втратили актуальність, оскільки цифрові технології успішно подолали ці бар'єри та дали змогу кардинально змінити процес інтеракції, здійснивши справжню революцію в цій сфері, запропонувавши співрозмовникам розмаїття як у плані вибору форми спілкування й можливих способів її втілення, так і в плані добору саме тих семіотичних ресурсів, які, на їх думку, здатні на належному рівні репрезентувати їхні задуми, віддзеркаливши їхній внутрішній світ.

Висновки з проведеного дослідження. Динамічний характер і усного, і писемного мовлення очевидний та закономірний. Писемне мовлення, як і усне, часто ототожнюють із мистецтвом. Писемне мовлення було створене штучно внаслідок щоденних побутових ситуацій, які самі по собі змусили людство замислитись над тим, як знайти спосіб для фіксації усного мовлення, адже останнє було непрактичним. У цифрове століття з'явилися нові можливості в спілкуванні.

Відстань і час – ключові перешкоди, які тринадцятирічний час не вдавалося подолати, – упевнено й успішно вирішив Інтернет, який завдяки широкому спектру прикладних комп'ютерних програм уможливило миттєву інтеракцію незалежно від дистанції та часових відмінностей. Він також успішно інтегрував усне й писемне мовлення, давши індивідам змогу робити те, що ще 20 років тому було цілком ірреальним. Окрім цього, значних трансформацій зазнали також семіотичні ресурси, їх

спектр значно розширився. Завдяки цьому в співрозмовників з'явилися нові можливості репрезентувати себе, свої емоції, бажання та факти дійсності.

Перспективними вважаємо подальші наукові пошуки, спрямовані на виокремлення диференційних ознак усного й писемного спілкування на основі конкретних інформаційних блоків. Також важливим є обґрунтування специфіки мультимодальної грамотності, яка полягає в оволодінні певними вміннями й навичками, які потрібні кожному індивіду в XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амирова Т. Функциональная взаимосвязь письменного и звукового языка / отв. ред. В. Солнцев. М.: Наука, 1985. 288 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. Избранные труды по общему языкознанию. М.: Изд-во АН СССР, 1963. 386 с.
3. Вахек Й. Письменный и печатный язык. Пражский лингвистический кружок. М., 1967. С. 535–543.
4. Волков А. Грамматология. Семиотика письменной речи. М.: Изд-во Московского ун-та, 1982. 144 с.
5. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / пер. с англ. Л. Торбовицкой, И. Дунаевской; под ред. и с предисл. И. Дьяконова. 2-е изд. М.: Радуга, 1982. 366 с.
6. Зиндер Р. Очерк общей теории письма. Л.: Наука, 1987. 111 с.
7. Николаева Т. Письменная речь и специфика ее изучения. Вопросы языкознания. 1961. № 3. С. 78–86.
8. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Основи, 1998. 324 с.
9. Ситдикова І. Проблема письма у сучасній лінгвістиці. Проблеми семантики слова, речення та тексту: збірник наукових праць / відп. ред. Н. Корбозерова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. Вип. 8. С. 305–309.
10. Солнцев В. Язык и письмо (вместо предисловия). Функциональная взаимосвязь устного и письменного языка / под. ред. Т. Амировой. М.: Наука, 1985. С. 3–17.
11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 450 p.